دفتر شور

ردیف میرزا عبدالله

به روایتِ اجرای

استاد نورعلی برومند

تنظیم و نگارش

برای کمانچه و قیچکِ سوپرانو

شروین مهاجر

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران، ۱۳۹۵

فهرست

مقدمه ۱۱
راهنمای نشانه‌ها ۱۳

قسمت اول: شور لا

دستگاه شور ۱۵
۱. درآمد ۱۵
۲. پنجه شعری (درآمد دوم) ۱۵
۳. کرشمه (درآمد سوم) ۱۵
۴. رهاب (درآمد چهارم) ۱۶
۵. اوج (درآمد پنجم) ۱۷
۶. ملانازی (درآمد ششم) ۱۸
۷. نغمه‌ی اول ۱۸
۸. نغمه‌ی دوم ۱۹
۹. زیرکش سلمک ۲۰
۱۰. ملانازی ۲۰
۱۱. سلمک ۲۱
۱۲. گلریز ۲۱
۱۳. مجلس افروز ۲۲
۱۴. عُزّال ۲۲
۱۵. صفا ۲۳
۱۶. بزرگ ۲۳
۱۷. کوچک ۲۳
۱۸. دوبیتی ۲۳
۱۹. خارا ۲۴
۲۰. قجر ـ فرود ۲۴
۲۱. حزین ۲۴
۲۲. شور پایین‌دسته ۲۵
۲۳. گوشه‌ی رهاب ۲۵
۲۴. چهارگوشه ۲۶
۲۳. گوشه‌ی رهاب ۲۵
۲۴. چهارگوشه ۲۶

۲۵. مقدمه‌ی گریلی ۲۷
۲۶. رضوی، حزین، فرود ۲۸
۲۷. شهناز ۳۱
۲۸. قَرَچه ۳۱
۲۹. شهنازکُت (عاشق کُش) ۳۲
۳۰. رنگ اصول ۳۴
۳۱. گریلی (قسمت اول) ۳۵
گریلی (قسمت دوم) ۳۷
گریلی (قسمت سوم) ۳۸
۳۲. رنگ شهرآشوب ۳۹

آواز بیات کُرد ۴۹
۱. درآمد اول ۴۹
۲. درآمد دوم ۴۹
۳. بسته‌نگار ۵۰
۴. حاجی‌حسنی ۵۱
۵. درآمد سوم ۵۱
۶. درآمد چهارم ۵۲
۷. قطار ۵۳
۸. قرائی ۵۴

آواز دشتی ۵۶
۱. درآمد ۵۶
۲. اوج ۵۶
۳. بیدگانی ۵۷
۴. حاجیانی ۵۸
۵. اوج ۵۸

آواز بیات زند ۶۰
۱. درآمد اول ۶۰
۲. دوگاه، فرود ۶۰
۳. درآمد دوم ۶۰

۴. درآمد سوم ۶۱
۵. حاجی‌حسنی ۶۲
۶. بسته‌نگار ۶۳
۷. زنگوله ۶۳
۸. خسروانی ۶۴
۹. نغمه ۶۴
۱۰. فیلی ۶۵
۱۱. شکسته ۶۵
۱۲. مهربانی ۶۵
۱۳. جامه‌داران ۶۶
۱۴. مهدی ضرابی ۶۶
۱۵. روح‌الارواح ۶۷

آواز ابوعطا ۶۹
۱. رامکلی ۶۹
۲. درآمد ۶۹
۳. سَیَخی و شمالی ۷۰
۴. حجاز ۷۱
۵. بسته‌نگار ۷۲
۶. یقولونَ ۷۳
۷. چهارپاره ۷۳
۸. گبری ۷۵
۹. غم‌انگیز ۷۶
۱۰. گیلکی ۷۶

آواز افشاری ۷۹
۱. درآمد ۷۹
۲. بسته‌نگار ۷۹
۳. گوشه‌ی عراق ۸۱

قسمت دوم: شور می

دستگاه شور ۸۴

۱. درآمد ۸۴

۲. پنجه شعری (درآمد دوم) ۸۴

۳. کرشمه (درآمد سوم) ۸۴

۴. رهاب (درآمد چهارم) ۸۵

۵. اوج (درآمد پنجم) ۸۶

۶. ملانازی (درآمد ششم) ۸۷

۷. نغمه‌ی اول ۸۷

۸. نغمه‌ی دوم ۸۸

۹. زیرکش سلمک ۸۹

۱۰. ملانازی ۸۹

۱۱. سلمک ۹۰

۱۲. گلریز ۹۰

۱۳. مجلس افروز ۹۱

۱۴. عُزّال ۹۱

۱۵. صفا ۹۲

۱۶. بزرگ ۹۲

۱۷. کوچک ۹۲

۱۸. دوبیتی ۹۳

۱۹. خارا ۹۳

۲۰. قجر ـ فرود ۹۳

۲۱. حزین ۹۴

۲۲. شور پایین‌دسته ۹۴

۲۳. گوشه‌ی رهاب ۹۴

۲۴. چهارگوشه ۹۵

۲۵. مقدمه‌ی گریلی ۹۶

۲۶. رضوی، حزین، فرود ۹۷

۲۷. شهناز ۱۰۰

۲۸. قَرَچه ۱۰۱

۲۹. شهنازکُت (عاشق کُش) ۱۰۱

۳۰. رنگ اصول ۱۰۳

۳۱. گریلی (قسمت اول) ۱۰۴
گریلی (قسمت دوم) ۱۰۶
گریلی (قسمت سوم) ۱۰۷
۳۲. رنگ شهرآشوب ۱۰۸

آواز بیات کُرد ۱۱۸
۱. درآمد اول ۱۱۸
۲. درآمد دوم ۱۱۸
۳. بسته‌نگار ۱۱۹
۴. حاجی‌حسنی ۱۲۰
۵. درآمد سوم ۱۲۰
۶. درآمد چهارم ۱۲۱
۷. قطار ۱۲۲
۸. قرائی ۱۲۳

آواز دشتی ۱۲۵
۱. درآمد ۱۲۵
۲. اوج ۱۲۵
۳. بیدگانی ۱۲۶
۴. حاجیانی ۱۲۷
۵. اوج ۱۲۷

آواز بیات زند ۱۲۹
۱. درآمد اول ۱۲۹
۲. دوگاه، فرود ۱۲۹
۳. درآمد دوم ۱۲۹
۴. درآمد سوم ۱۳۰
۵. حاجی‌حسنی ۱۳۱
۶. بسته‌نگار ۱۳۲
۷. زنگوله ۱۳۲
۸. خسروانی ۱۳۳
۹. نغمه ۱۳۳

۱۰. فیلی ۱۳۴
۱۱. شکسته ۱۳۴
۱۲. مهربانی ۱۳۴
۱۳. جامه‌داران ۱۳۵
۱۴. مهدی ضرابی ۱۳۵
۱۵. روح‌الارواح ۱۳۶

آواز ابوعطا ۱۳۸
۱. رامکلی ۱۳۸
۲. درآمد ۱۳۸
۳. سَیَخی و شمالی ۱۳۹
۴. حجاز ۱۴۰
۵. بسته‌نگار ۱۴۱
۶. یقولونَ ۱۴۲
۷. چهارپاره ۱۴۲
۸. گبری ۱۴۴
۹. غم‌انگیز ۱۴۵
۱۰. گیلکی ۱۴۵

آواز افشاری ۱۴۸
۱. درآمد ۱۴۸
۲. بسته‌نگار ۱۴۸
۳. گوشه‌ی عراق ۱۵۰

دفتر شور ردیف میرزا عبدالله برای کمانچه و قیچک سوپرانو

در طول سالیانی که به فراگیری کمانچه و موسیقی ایرانی پرداخته‌ام مبحث ردیف و اجرای صحیح آن یکی از دغدغه‌های اصلی ذهنم بوده و هست. نسل من در دورانی که در هنرستان موسیقی تحصیل می‌کرد مجبور بود گاه ردیف را به چندین روایت حفظ کند و بنوازد. برخی از این روایت‌ها شخصی و سلیقه‌ی هنرآموز بود و اگر در مورد اصالت آن سئوال می‌کردیم پاسخ این بود که ایشان شخصاً از استاد ردیف‌دان بی‌واسطه یا باواسطه به همان صورت مشق گرفته‌اند. بعضی ردیف‌دان‌های معتبر در گذشته به دلیل فراموشی یا کهولت سن روایت‌های متفاوتی از این گنجینه‌ی موسیقی ارائه می‌کردند که گاه باعث سردرگمی و بلاتکلیفی یا اختلاف نظر در میان هنرجویان و هنرمندان می‌شد. از سویی تاریخ هنر موسیقی در ایران شاهد تحریف‌های بسیار در انتقال گوشه‌ها، تصانیف و قطعات ضربی در سیستم آموزشی سینه‌به‌سینه(شفاهی)بوده است.

عدم نگارش گوشه‌ها به زبان نت که البته نمی‌تواند دربرگیرنده‌ی تمامی ظرایف اجرایی باشد و ضبط نکردن آن به هر دلیل باعث شد با درگذشت یک استاد گنجینه‌ای ارزشمند از او به فراموشی سپرده شود. متأسفانه معتبرترین اجرای خصوصی ضبط‌شده از ردیف میرزا عبدالله توسط شاگرد او استاد اسماعیل قهرمانی که توسط نورعلی برومند ضبط شده بود و تنها در اختیار محمودعلی برومند و ورثه‌ی مرحوم نکوزاد قرار داشت در دسترس ما نیست و شاید مفقود شده باشد .

در گذشته اختلاف نظر میان شاگردان استاد برومند موجب ردیف‌ستیزی و ردیف‌گریزی در بین هنرجویان بوده است. به هر حال ارزش زحمات میرزا و جایگاه والای او در موسیقی ایران همیشه محفوظ و محترم است. لزوم پاسداشت گنجینه‌های موسیقی سنتی ایران، اعم از ردیف آوازی و سازی، بر کسی پوشیده نیست و مخالفان ردیف بهتر است به جای کم‌لطفی به این میراث ملی به فراگیری درست، برخورد بدون تعصب و تحقیق و کشف منابع معتبر و رموز ردیف همت گمارند تا شاهد کم‌رنگ شدن و به حاشیه رفتن این گنجینه نباشیم.

از نظر نگارنده ردیف آیه‌ای نازل‌شده نیست و اشکالاتی دارد. تغییر، تصحیح و بداهه‌نوازی با رعایت فراز و نشیب‌های گوشه‌ها به شرط احاطه بر مفاهیم ارزشمند موسیقایی نهفته در ردیف و وفاداری به ریشه‌های محکم و اصیل آن، بر غنای ساز و آواز نوازنده و خواننده می‌افزاید. یکی از ویژگی‌های این دفتر، وفاداری به نسخه‌ی ضبط‌شده‌ی موجود توسط استاد برومند است و علت بازنویسی آن، تغییراتی سلیقه‌ای و شخصی در نسخه‌های دیگر این ردیف است که البته اجرای آن روایت‌ها نیز خالی از لطف نیست. کوشیده‌ام تا جایی که ممکن است نواخته‌های استاد برومند با دقت و ظرافت نت شود.

ردیف میرزا عبدالله مجموعه‌ای گردآوری شده برای تار و سه‌تار است. برخی اساتید معتقدند این ردیف برای سه‌تار مناسب‌تر است. به هر روی، سعی من ارائه‌ی ترجمانی است از زبان سازهای مضرابی به زبان زهی آرشه‌ای. به نظر من بهتر این است که نوازندگان کمانچه، قیچک و نی ردیف‌های آوازی استادان: دوامی، کریمی و صبا را که با شعر پیوند خورده است فرا گیرند؛ اگرچه به دلیل پافشاری در

مراکز آموزشی هنری، مانند هنرستان‌ها و دانشگاه‌ها برای آموزش یک ردیف خاص، موضوع انتخاب عملاً منتفی است. شاگردان برومند که هر کدامشان از استادان برجسته‌ی موسیقی زمان ما بوده و هستند، در ضبط یا تدوین ردیف میرزا، احساس و برداشت شخصی خودشان را ثبت کرده‌اند که قطعاً دارای ارزش فراوان، چه به لحاظ آموزشی چه به لحاظ اجرایی هستند. اما در حوزه‌ی آموزش اصل امانت‌داری ایجاب می‌کند از واقعیت دور نشویم و نکته‌بین باشیم. بدیهی است در مرحله‌ای پیشرفته‌تر می‌توانیم دست هنرجو را در بیان شخصی خود باز بگذاریم تا بر اساس ردیف به بداهه‌نوازی ماهر تبدیل شود.

روش تدریس و حساسیت روی ردیف اصولاً باید چنان باشد که جاذبه ایجاد کند و اگر هنرجو گوشه‌ها را درک نکند بعد از مدتی فراموشش می‌شود. به این ترتیب، دوره کردن ردیف در مدت زمانی طولانی‌تر و کاربردی کردن آن می‌تواند مفیدتر باشد. در این دفتر تمام دستگاه شور و متعلقات آوازی آن در دو کوک به اصطلاح غلطِ رایج(راست کوک ، چپ کوک)گنجانده شده است چرا که نوازنده همیشه لزوماً شور سل یا لا نمی‌نوازد و لازم است این توانایی را داشته باشد که در هر کوکی گوشه‌ها و ضربی‌های ردیف را اجرا کند. به علت حجم بالای کار، آرشه‌گذاری‌ها فقط با خطوط اتحاد و اتصال گذاشته شده‌اند اما این خطوط روی چند نت لزوماً نمایانگر یک مجموعه یا زنجیره نیستند و گاه تفکیک جمله‌ها با نقطه‌چین نشان داده شده است.

کوشیده‌ام برای یکنواخت نبودن اجرا در یک محدوده‌ی صوتی، بیشتر تکرارها(بم و زیر)علامت‌گذاری شوند. برای اجرای صحیح‌تر متر این روایت، علاقه‌مندان بهتر است به نمونه‌ی ضبط‌شده‌ی تار استاد برومند گوش کنند و آن را با نت تطبیق دهند تا درک بهتری از ظرایف به دست آورند. همچنین برای سرعت و سهولت در فهم مطالب و پرهیز از تکرار بی‌مورد و خلاصه‌نویسی، از کادربندیِ استفاده‌شده در ردیف استاد ابوالحسن صبا و داریوش طلایی بهره گرفتم اما به دلیل عدم اعتقاد به تغییر جمله‌ها و هم‌خوانی بیشتر با اجرا، از امکانات تصویری و گرافیکی استفاده نکردم. احتمالاً دفتر حاضر خالی از ایراد نیست و امیدوارم با لطف و عنایت همکاران و هنرمندان، ایرادهای احتمالی در چاپ‌های آینده برطرف شوند. این نکته را نیز یادآور می‌شوم که این دفتر با ویلن ایرانی هم قابل اجراست.

به زحمات پیش‌کسوتانی که به هر ترتیب سعی در نگارش، ضبط و تصحیح ردیف کرده‌اند احترام می‌گذارم، دست آنان را می‌فشارم و سپاسگزارشان هستم. امیدوارم در آینده بتوانم تمام ردیف میرزا عبدالله را با این ذهنیت تدوین و بازنویسی کنم. این دفتر را به استادان گرانقدرم: درویش رضا منظمی، داوود گنجه‌ای، علی‌اکبر شکارچی و مهدی آذرسینا تقدیم می‌کنم که عمری برای آموزش، نگارش و اجرای ردیف، اشاعه‌ی موسیقی اصیل ایرانی و رشد ساز کمانچه زحمت بسیار کشیدند.

شروین مهاجر
مرداد ۱۳۹۵